

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертацію Бондаренко Наталії Петрівни
«Освітнє середовище: єдність форми та змісту як імператив ефективності»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 033 – Філософія
галузі знань 03 – Гуманітарні науки

Актуальність дисертаційної роботи Наталії Бондаренко чи не найкраще віддзеркалює аналітична квінтесенція на с.37: «В абсолютній більшості випадків доводиться мати справу зі звуженою інтерпретацією освітнього середовища – а все тому, що такі інтерпретації здійснюються в межах педагогічної сфери знань, для якої цілком прийнятним і канонічним є уподібнення освітнього середовища фінансовим та матеріально-технічним ресурсам, розвиненості інфраструктури, насиченістю технічними пристроями, наповненості бібліотечного фонду й т. п. Не заперечуючи значущість подібних факторів для успішності освітньої процесуальності, тим не менше, доводиться визнати, що в такій системі критеріальних координат низка ключових якісних аспектів освітньої процесуальності на кшталт смислу, значення, покликання, мети, місії та візії освіти виявляються взагалі не охопленими ні дефінітивною, ні дискурсивною увагою».

Як слушно зазначає авторка виконаного дослідження, з одного боку, «мають право на існування найрізноманітніші інтерпретаційні підходи» (с. 16), а з іншого боку, «надання їм виразного ієрархічного та концептуального вигляду є можливим лише внаслідок належної аналітичної, рефлексійної і загалом дослідницької уваги» (с. 16). Вістря проблеми полягає в тому, що «освітнє середовище нині здебільшого є об'єктом не наукового дискурсу, не рефлексії, не теоретико-методологічної концептуалістики, а лише наративів (оповідального способу оприлюднення інформації) чи, в кращому разі, інтерпретації певної постулативної нормативності, яка, а свою чергу, є наслідком «самоочевидності» за замовчуванням» (с. 26).

Об'єктом дисертаційного дослідження Бондаренко Н. П. є сфера освітнього середовища як сукупність освітнього потенціалу та форм і способів його реалізації на практиці.

Предмет дослідження окреслюється єдністю форми та змісту освітнього середовища як імперативної умови його ефективності.

Наталія Бондаренко аргументовано наполягає, що «необхідною передумовою і процесуальним прологом до дискурсного, аналітичного і рефлексійного оперування проблематикою освітнього середовища є фаза систематизації: її функціонально-інструментальна значущість зумовлена тим, що вона надає можливість з'ясувати функціональні особливості об'єктивної впорядкованості системних об'єктів. А освітнє середовище, між іншим, є класичною відкритою системою, позаяк воно складається із взаємозумовлених елементів (системність), які, попри відносну функціональну автономію, відкриті до взаємодії із зовнішнім світом (відкритість)» (с. 47-48).

Також важко піддати сумніву концептуальний наголос із приводу того, що «поширені в наш час нарікання на низьку якість і ефективність освіти є об'єктивним і закономірним наслідком саме непереконливості світоглядних основ функціонування освітнього середовища, превалювання в політико-управлінському забезпеченні освітньої діяльності хаотизму і примітивної кон'юнктури, яка призводить до сумного ефекту, окресленого народною мудрістю «за деревами не видно лісу».» (с. 61).

Авторка повністю має рацію, коли стверджує, що «перетворення учня на зручний і слухняний інструмент спроможне задовольнити лише вузькокорпоративні інтереси вузького прошарку управлінської вертикалі, а в абсолютній більшості випадків відверто дисонує, контрастує і стає на заваді втіленню як національних інтересів загалом, так і індивідуальних інтересів кожного споживача освітніх послуг, якому така система освіти й виховання блокує шлях до повноцінного особистісного розвитку, бо є фактичним

антиподом і антагоністом парадигми особистості як цільового орієнтира освітніх пріоритетів і преференцій» (с. 128).

Важливе теоретико-концептуальне навантаження виконує аспект актуалізації людського потенціалу, який у спосіб його імплементації на рівні освітніх і загальносуспільних практик постає необхідною передумовою його капіталізації і нарощування сукупної користі для суспільства і держави. Однак «у разі прискореного «відтоку мізків» такі перспективи набувають апріорі й вочевидь нереалістичних ознак, створюючи істотні (в окремих предметних сферах – непереборні) труднощі для успішного функціонування як освітньо-наукової сфери, так і для країни в цілому. В цьому контексті важко відгородитися від здивування з приводу того, що, складова політико-управлінської вертикалі, яка роками ретельно опікується пріоритетами нострифікації і «сакральності права реалізувати свої освітні потреби й особистісний потенціал де завгодно» (за замовчуванням це означає поза межами України), не вважає за потрібне зробити стислий аналітичний огляд тих збитків (як безпосередніх, так і у формі недоотриманих прибутків), яких «відтоку мізків» завдано й щороку завдається Україні в цілому, а освітньому середовищу зокрема» (с. 142).

Авторці слід віддати належне з приводу змістовної увиразнення місій та візій закладів освіти: «якщо місії віддзеркалюють покликання, призначення, вектори і преференції розвитку закладів освіти, то візії пов'язані з позиціонуванням, яке конкретизується в цільових пріоритетах і набуває прикладного втілення у вигляді освітніх програм» (с. 21). З приводу місій та візій навіть у фаховому середовищі існує безліч різнотлумачень і непорозумінь, тому переконливість аргументації Бондаренко Н. П. з цього приводу є надзвичайно слушною і своєчасною.

Цілком слушним є концептуальний наголос Наталії Бондаренко з приводу того, що «механізм рейтингування закладів вищої освіти не варто переоцінювати, позаяк в абсолютній більшості випадків він зводиться до

комерційної експлуатації фактора престижу, а до ефективності освітнього середовища і якості освіти має вельми віддалений стосунок. Замість того, щоб наділяти фактор рейтингування гіпертрофованим значенням, варто фокусуватися на якості системи в цілому й зосередити пріоритетні зусилля на тому, щоб академічні програми університетів були акредитовані органами Міжнародної акредитації на конвенційно погоджених принципах» (с. 22).

Значний евристичний потенціал притаманний пункту **наукової новизни** дисертаційної роботи, який стосується «концептуальної симетрії такої логічної і функціональної послідовності: оскільки освіта загалом, а її університетський рівень зокрема й насамперед є класичним утіленням соціального потенціалу, то не випадково, що в наш час окрім освітньої та наукової функцій виокремлюють також соціальну функцію (місію) університету, пов'язану із потребою підвищення інтегральної якості соціуму і спрямовану на вдосконалення соціальної структури суспільства» (с. 22).

Висновки до розділів і загальні висновки дисертації Наталії Бондаренко підводять виразну результуючу риску під здійсненим аналізом перспектив освітнього середовища, а також проблемних викликів на його адресу. Зокрема, як аргументовано стверджує авторка виконаного дослідження, «ефективність освітнього середовища істотно визначається ефективністю мислення й світогляду. Більше того, від якості й ефективності мислення істотно залежать перспективи як особистісного, так і суспільного розвитку загалом. Це означає, що превалювання утопічного, некритичного й позбавленого рефлексійних ресурсів мислення стає непереборною перешкодою на шляху ефективності освітнього середовища» (с. 201).

Авторка, безперечно, має рацію, коли стверджує, що «семантичне й функціональне позиціонування освітнього середовища як сфери формальних опцій та кількісних ресурсів не гарантує досягнення мети змістовної та якісної мети: така мета потребує світоглядної та концептуальної інструменталістики, необхідної і достатньої для приведення функціональних можливостей освіти у

відповідність до фундаментального покликання освіти, до ідеї та ідеальної моделі освіти, до місії та візії освіти» (с. 57).

Своєрідним концептуальним стрижнем є вердикт, що «оскільки особистість є ключовим імпаکت-фактором ефективного суспільного розвитку, то саме реалізація пріоритету особистісного розвитку має бути пріоритетним цільовим орієнтиром освітніх практик. Освітнє середовище є сукупністю можливостей, умов і засобів розвитку особистості, а рівень і динаміка особистісного розвитку втілюють єдність форми і змісту освітнього середовища як імперативу його ефективності. Важливо, щоб освітнє середовище забезпечувало розвиток повноцінної особистості у взаємопотенціуючій єдності інтелектуальних, емоційних, соціальних та фізичних аспектів. Саме такий комплексний формат особистості постає втіленням конвертації соціального капіталу» (с. 202).

Слід зазначити, що в цілому ґрунтовне дослідження Наталії Бондаренко, тим не менше, не уникнуло **окремих недоліків** у формі смислової та рекомендаційної невиразності.

1. На с. 146 Бондаренко Н. П. слушно зазначає, що «у фаховому середовищі (й не лише вітчизняному, а світового формату) сформована консенсусна позиція з приводу того, що основним проблемним викликом для ефективного функціонування освіти сучасного гатунку є принципова несумісність, антагоністичність стратегем розвитку «модель культури» та «модель ринку». А той факт, що ці парадигми існують у паралельному режимі в межах формально єдиного освітнього простору, не стільки заспокоює інтелектуальне сумління, скільки вносить додаткові елементи тривоги».

З цього приводу логічно напрошується запитання, на яке в тексті дисертації не вдалося знайти відповіді, а саме: за рахунок яких засобів авторка вважає реалістичним імплементацію «моделі культури» на практиці?

2. На с. 184-185 авторка слушно привертає увагу до поширеної в наш час вади «зосередження уваги і ресурсів на другорядних аспектах і віртуальних

проблемах», а натомість має місце «ігнорування проблем і викликів посправжньому значущих». На думку пошукачки, «відволіканням уваги і витрачанням ресурсів другорядні й безглузді проекти з нульовим і навіть негативним ефектом» є вочевидь контрпродуктивним.

Із такою світоглядною і концептуальною демаркацією можна повністю погодитися, а єдине, що потребує уточнення – це авторська версія «другорядних аспектів і віртуальних проблем», на які останнім часом освітня сфера України контрпродуктивно витрачала свої зусилля.

Зрештою, наведені зауваження варто сприймати не як заперечення наукових здобутків Наталії Бондаренко, а як пораду намагатися в кожному разі не лише виявляти проблемні явища і тенденції, а й формулювати своє бачення виходу зі скрутних ситуацій, максимально урівноважуючи констатаційну та пропозиційну частину дослідження.

Завдяки високому рівню дослідницької культури та ефективному застосуванню **методології наукової діяльності** дисертація Наталії Бондаренко виразно розкриває тему дослідження, досягає поставленої мети та виконує завдання, що відображають предметні сегменти і дослідницькі етапи досягнення визначеної авторкою мети.

Джерельна база дисертаційного дослідження та **публікаційна активність** у межах предметної сфери дисертації заслуговують на окрему відзнаку.

Загалом дисертаційна робота Наталії Бондаренко є одним із найкращих зразків проблемно орієнтованого дослідження, потреба в якому сучасної науково-освітньої сфери України не підлягає сумніву.

Теоретико-концептуальні здобутки дисертаційної роботи Бондаренко Н. П. розширюють світоглядні горизонти щодо систематизації уявлень про якість і ефективність освіти, про її місію та візію, аксіологічні та телеологічні пріоритети. Вони можуть бути використані в процесі формування та реалізації стратегій розвитку вітчизняної освіти, а також під час викладання

таких дисциплін, як «Філософія освіти», «Педагогіка», «Культурологія», «Теорія управління».

Отже, з огляду на синергетичне взаємопотенціювання наукових здобутків дисертація Бондаренко Н. П. на тему «Освітнє середовище: єдність форми та змісту як імператив ефективності» заслуговує на високу кваліфікаційну оцінку. Вона повною мірою відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022, а її авторка – Бондаренко Наталія Петрівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – «Філософія».

Рецензент:

Хавроненко Василь Дмитрович,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Київського національного університету
будівництва і архітектури

*Підпис Хавроненка В. Д. засвідчує.
Наталя Анна Вергун
12.08.2024*

